

старшокласника, майбутнього спеціаліста, широкої, багатопланової підготовки, розвитку систем його особистісних якостей, здібностей, спрямованості; розвинених і активних вмінь та бажань самотійно набувати нових знань, трудитися, прагнути постійного зростання; уміння ставити проблеми та розв'язувати їх, залучатися до роботи над удосконаленням існуючої, а також створенням і запровадженням нової техніки та технологій; мати загальні знання та навички, розвинене творче мислення й уяву; сформовані навички тривалої сумлінної праці та самоконтролю. У зв'язку з цим виникає проблема виховання у старшокласників творчої активності в процесі пошуково-дослідницької діяльності. Саме процес виховання творчої активності веде до розвитку розумових здібностей людини: здатності орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відобразити й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати досвід; спроможності розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

Список використаної літератури

1. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / Василий Васильевич Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996 – 544 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (із змінами), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896.
3. Зязюн І. А. Освіта і вчитель у контексті українського державотворення / І. В. Зязюн. // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. / засн. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПНУ ; голов. ред. Н. Г. Ничкало. – 1999. – № 1. – С. 2.

О. Б. Бернацька,
м. Київ

ВИХОВАННЯ ВЧИНКОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ 9–12 РОКІВ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена практичному аспекту виховання вчинкової самотійності учнів 9–12 років інтернатних закладів, що реалізується в арт-терапевтичному просторі.

Ключові слова: *вчинкова самотійність, арт-терапевтичний простір, депривація, ініціатива, творчість, рефлексія, первинний символізм.*

Вчинкова самотійність – це здатність до вибору та дії у невизначених умовах життя з власної ініціативи та на підґрунті рефлексії. Головною метою вчинкової виховної парадигми у педагогіці є підготовка молоді до невизначених умов сучасного життя. Ця підготовка спирається на особистісно-орієнтований підхід, який може бути реалізований в арт-терапевтичному просторі. Метою нашої статті є наведення практичного аспекту виховання вчинкової самотійності учнів 9–12 років інтернатних закладів за умовою використання арт-терапевтичного простору.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема виховання вчинкової самотійності у вихованців інтернатних закладів залишається недостатньо вивченою, а саме щодо дослідження *психодинаміки самотійного вчинку* та впливу творчого компонента на розвиток потреби у вчинковій самотійності. Також відсутні

дослідження, у яких творчість розглядається не тільки як засіб відображення внутрішніх переживань депривації особистості, але й дієвий засіб її подолання.

Психодинаміка вчинку може трактуватися як глибинна внутрішня детермінація дій дитини у ситуації вибору. Розглянемо деякі психодинамічні аспекти самостійного вчинку. *Здатність до вибору* ґрунтується на *ідентифікації* себе як автономного суб'єкта життєдіяльності за умови відокремлення себе від недиференційованої цілісності, відокремлення “Я” від “не-Я”. *Ініціювання дії власної ініціативи* можливе за ідентифікації потреби та втілення її у вигляді цілі. Цей процес спирається на *автентичне переживання власного я* та ідентифікацію власних бажань як ціннісних об'єктів. *Здатність до вибору дії у невизначених умовах життя* визначає внутрішню можливість “проявитися” – стати “помітним”, мати право на існування у вигляді власного бажання та активності. За Лаканом, у дитини повинно бути багато бажань. Це в майбутньому дасть змогу здійснювати вибір на рівні переживань та вчинків.

На здатність дитини до вибору може впливати наявність ендогенних захворювань, умов навколишнього виховного середовища (відсутність оптимальної батьківської опіки у зв'язку зі способом життя батьків або їх фізичною втратою), також умови, за яких біологічна матір (або особа, яка її замінює) гіперопікою компенсує власну відчуженість, тривогу та депресію [2]. Якщо бажання дитини не задовольнялися на ранніх етапах розвитку (перші три роки життя), то дитина не має способів ідентифікувати власне бажання, трансформувати його у ціль та знайти способи його реалізації у ситуації невизначених життєвих умов, оскільки діяння у невизначених умовах життя забезпечується завдяки довірі до світу та себе самої.

Процес рефлексії є синтетичною функцією та забезпечується *первинним символізмом* [3]. Здорова психічна конституція людини основана на природному переживанні власного Я як автентичному переживанні та забезпечує суб'єкта здатністю до використання символів як посередників, що забезпечують зв'язок між фантазією та реальністю [3]. Особи, у яких здатність до символуотворення не розвинена, у структурі своєї особистості мають “викривлене” Я/Его, що характеризується високим рівнем тривоги життя та нездатністю до глибокої концентрації уваги [3]. Саме це ми спостерігаємо у вихованців інтернатних закладів. Такі особистості мають потребу в постійному пошуку зовнішнього стабільного та константного об'єкта (яким не була їхня матір), не здатні бути впевненими у собі. Усе їхнє життя є тільки реакцією на зовнішні обставини, тобто вони не мають внутрішнього ціннісного змісту для втілення у продукт творчої діяльності. На практиці ми бачимо, що вони не можуть ініціювати нову ідею та реалізувати її в дії візуальної творчості.

Розглянемо питання про функціональність арт-терапевтичного простору [1; 3]. Арт-терапевтичним простором ми вважаємо наявність спеціально-обладнаного приміщення для проведення занять з арт-терапії та фахівця, який проводить заняття. Між вихованцем 9–12 років та фахівцем виникають специфічні стосунки, які поєднують суб'єктивні переживання самої дитини, їхнє відображення в поведінці та у змісті продукту творчості, суб'єктивне ставлення до фахівця-дорослого, реальний поведінковий прояв (Юнг, Холіс, Копитін, Калошина, Лебедева, Кисельова та інші).

Арт-терапевтичний простір стимулює прояв ініціативності, реалізацію власного бажання у створенні спонтанного продукту творчості.

Арт-терапевтичний простір занять із вихованцями 9–12 років надає дітям можливість вивільнити творчі ресурси психіки та спрямувати їх на вирішення актуальних завдань психологічного розвитку. Психоаналітиками доведено, що проблеми розвитку дитини є своєрідним імунітетом проти недбалого оточення, відгуком на викривлені стосунки зі значимими людьми [2]. За К. Юнгом, людина може взаємодіяти з тими аспектами своєї особистості, які внаслідок травматичної ситуації життя були заблоковані, на символічному рівні. Протягом цієї взаємодії уможлиблюється відновлення балансу та Я-інтеграції. Визначення символічного мислення було розвинуте представниками теорії об'єктних стосунків [3; 4]. Д. Вінкот та Д. Боулбі підкреслюють велику роль стабільного емпатичного контакту дорослого з дитиною для виникнення прихильності та суб'єктивного переживання автентичного Я у дитини.

Здатність осмислювати зміст власних підсвідомих імпульсів залежить від віку та типу особистості дитини. Спираючись на практичний досвід, ми можемо визначити деякі аспекти співвідношення поведінки дітей у процесі занять арт-терапією та типології депривованої поведінки, досліджені чеськими вченими Лангеймер, Матейчек [5]. Дитина, яка пережила досвід депривації (материнської, емоційної, батьківської, соціальної), має специфічні суб'єктивні переживання. Вони віддзеркалюються у її творчих роботах. За занадто важкого емоційного досвіду депривації дитина втрачає здатність до символізації власних суб'єктивних станів. Відповідно до того, в якому віці була пережита травма втрати значимих осіб, можна вказати на обмеження здатності до ідентифікації [2]. Якщо не виникає здатності до інтегрування переживань, диференціації станів “Я” та “інший”, “внутрішнього” та “зовнішнього”, відсутність інтегрованого переживання власного Я/Его проявляється в тому, що дитина не відчуває реальних кордонів власного “Я” [4].

Відповідно до вікових новоутворень, у віці 9–12 років дитина опановує здатність до рефлексії. Якщо за умови середнього статистичного нормального розвитку перехід на стадію вербального перетворення власного досвіду переживань відбувається протягом 3–8-го років життя дитини, то, у випадку важких переживань соціальної, батьківської або материнської (емоційної) депривації, цей процес затримується на довгий час, дитина зростає відчуженою від власних переживань, її когнітивний розвиток гальмується.

Арт-терапевтичний простір стимулює прояв ініціативності, реалізацію власного бажання у створенні спонтанного творчого продукту [1]. За нашими спостереженнями, у вихованців інтернатних закладів 9–12 років не виникає на початку роботи власної ініціативи, тому що проявляється псевдо-Я: те, що демонструється у поведінці, не є власним автентичним переживанням самої дитини. Це те, що, на її суб'єктивний підсвідомий погляд, хочуть бачити в неї значимі дорослі. У цей час дитина намагається “вгадати”, як зробити “все правильно”, щоб сподобатися. Діти виглядають як “надпристосовані”. У присутності дорослого чи інших дітей вихованець інтернатного закладу проявляє “бажану” поведінку (якщо не перейшов у своєму розвитку до стадії підліткового

опору).

Але, якщо дитина залишилася на самоті у реальних життєвих обставинах, проявляється її автентичне Я/Его з його дифузністю, невизначеністю почуттів, невпевненістю у виборі та діях або схильністю до імпульсивних та напівсвідомих провокацій. Це відбувається тому, що норми і правила були інтеріоризовані, але не стали суттєвою часткою особистості дитини, залишилися відчуженими інтроектами. Як тільки зникає зовнішній контроль – з'являється напівсвідома, інфантильна та імпульсивна поведінка.

Якщо стосунки з вихованцями тривають, доросла людина витримує їх, то починається наступний період. Діти спостерігають за вами, і, чим більше ви їх приймаєте, тим більш вони вас випробовують – чи справді ви їх приймаєте такими, якими вони є. Може бути й інша стратегія у взаєминах – дитина демонструє на початку занять у своїх творчих роботах стадію хаосу. Потім у сюжеті та в поведінці простежується мотив боротьби, і через досить тривалий час настає знову інтеграція, але вже на іншому підґрунті.

Отже, в умовах арт-терапевтичного простору вихованці 9–12 років інтернатних закладів мають можливість символізувати свої психоемоційні переживання, перейти до рівня вербальної рефлексії та свідомо визначитися у проявах вчинкової самостійності.

Список використаної літератури

1. Аллан Д. Ландшафт детской души. Юнгианское консультирование в школах и клиниках / перевод с англ. Ю. М. Донца ; под общей редакцией В. В. Зеленского. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 262 с.
2. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей / пер. с англ. В. В. Старовойтова. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2006. – 232 с.
3. Винникотт Д. В. Игра и реальность / Д. В. Винникотт. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2008. – 240 с.
4. Кляйн М. Развитие в психоанализе / Кляйн М., Айзекс С., Райвери Дж., Хайманн П. ; пер. с англ. Д. В. Полтавец, С. Г. Дурас, И. А. Перельгин м; сост. и научн. ред И. Ю. Романов. – М. : Академический проект, 2001. – 512 с.
5. Лангеймер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Лангеймер Йозеф, Матейчик Зденек. – Прага : Медицинское издательство “Авиценум”, 1984. – 334 с.

М. І. Бех
м. Київ

СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ОБРАЗУ “Я-МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІОНАЛ”

У статті розкрито сутність поняття “образ Я-майбутній професіонал” і представлено психолого-педагогічний проект профорієнтаційної роботи суб'єктів взаємодії шляхом узгодження перспективних планів профорієнтаційної діяльності освітніх закладів, що належать до територіальної системи профорієнтації.

Ключові слова: *образ “Я-майбутній професіонал”, психолого-педагогічний проект, профорієнтаційна робота.*

Побудова молоддю динамічного уявлення про себе як майбутнього професіонала детермінується зростаючими вимогами сучасного професійного